

KNIHA, KTEROU BYCHOM NEMĚLI PŘEHLÉDNOUT

Jazyk, jímž porozumíš větru (antologie lužickosrbské poezie)

Vybral, uspořádal, přeložil a poznámky k básním napsal Milan Hrabal
Protis, Praha 2008

Ačkoliv česko-lužické vztahy mají dlouhou tradici, zdá se, jako by nám poslední dobou nezbývalo pokdy na sledování osudů (i kultury) nejmenšího ze slovanských národů. A to přesto, že se do českých dějin výrazně vepsali knězna Drahomíra (ze Stodor), barokní sochař Jakula/Jäckel či Balbínův žák F. X. Ticin; přestože v Praze dlouhá léta funguje Lužický seminář, instituce původně určená pro výchovu lužickosrbského katolického kněžského dorostu, a na severu Čech po druhé světové válce zase lužickosrbská gymnázia. Po bitvě na Bílé hoře odchází do Lužice mnoho českých nekatolických emigrantů (místo obnovy jednoty bratrské, Herrenhut, je vlastně lužickosrbským Ochranowem) a za národního obrození sem míří řada našich čelných osobností načerpat sílu a inspiraci. Dlouhá léta byla Praha (pyšníci se tehdy jmény jako A. Černý nebo A. Frinta) celosvětově uznávaným centrem sorabistiky. Mnoho českých umělců, malířů (L. Kuba) i spisovatelů, našlo v Lužici bohatý zdroj látkový a inspirační. Mohli jsme se pyšnit tím, že literární dění v Lužici známe a máme zmapováno od jeho počátků po současnost.

Poslední dobou se zájem o sorabistiku přesouvá z Prahy směrem na sever. Je mi zatěžko se pyšnit *vlastním peřím*, tedy se alespoň krátce zmíním o sorabistickém pracovišti katedry bohemistiky ústecké UJEP, na němž bylo poslední dobou obhájeno několik zdařilých diplomových prací s lužickosrbskou tematikou. Obširněji mohou už psát o aktivitách varnsdorfských: v tamní městské knihovně vzniklo nedávno samostatné lužickosrbské oddělení a kulturní festival Svátek lužickosrbské poezie si každoročně vybírá Varnsdorf za jednu ze svých zastávek. Varnsdorfský kulturní pracovník, básník

Milan Hrabal se podílel na vydání několika publikací vztahujících se k Srbské Lužici: první z nich byla věnována výtvarnici Hance Krawcec, která dlouhá léta ve Varnsdorfu žila (monografie vychází poprvé v roce 1996, podruhé v roce 2001). Od r. 1991 se Hrabal věnuje překladům lužickosrbské poezie, z nichž posléze rezultují sborníky *Na druhé straně slunce* (1998), slovensko-lužické *Dva večery* (2000) a česko-lužický *Strach o moudřeláčka* (1996). V tomto ohledu je jeho posledním počinem překlad výboru z poezie Bena Budara *Jaro modré* (2006) – ovšem jenom do vydání bohatě komentované *antologie lužickosrbské poezie Jazyk, jímž porozumíš větru*, kterým Hrabal navazuje na dávnější (v roce 1976 v pražském *Odeonu* vydaný) překladatelský počín Josefa Suchého *Vřesový zpěv*. Autoři, jimiž Suchého antologie končí (Kito Lorenc, Benedikt Dyrlich), Hrabalovu práci nyní otevírají...

Jestliže *Vřesový zpěv* zachycuje lužickosrbskou poezii od jejích počátků (raně středověkých vojenských písní) po 70. léta 20. století (nejmladší z autorů, Benedikt Dyrlich, se narodil v roce 1950), nová antologie mapuje básnický vývoj od této doby po současnost (nejstarší autor, Kito Lorenc, se narodil v roce 1938, nejmladší, Lubina Hajduk-Veljkovičová, v roce 1976).

Srovnáme-li texty přeložené jak Suchým, tak Hrabalem (tedy Lorencovy a Dyrlichovy), můžeme si snadno udělat představu, kterák se za oněch více než třicet let proměnilo vnímání poezie: zatímco u Suchého je kladen důraz na vytříbenou kulturu slova, patos a intonaci, Hrabalova překladatelská díkce je o poznání expresivnější, hovorovější, ostřeji rytmovaná (mj. přesahy).

Národně obranná, v tradici zakotvená (a tradice oslavující) přírodní lyrika je v Hrabalově výboru poněkud vytěsňována poezií milostnou, místy otevřeně erotickou, reflexivní a gramatickou, všímající si vlastních daností jazykových.

Základní napětí, které z celé knihy cítím, je napětí mezi obecným a věcným, mezi pozdně obrozeneckým patosem a postmoderní ironií, mezi poezií pseudofolklorní

a poezií intelektuální – suma sumárum: mezi poezií ještě služebnou – a poezií zcela autonomní. Přičemž k prvnímu z obou pólů patří například B. Budar, ke druhému např. L. Hajduk-Veljkovičová, T. Meškank, P. Thiemann. Tento řez nicméně nelze vést beze zbytku: u některých, a to velmi kvalitních autorů (žijících klasiků?) by bylo lze hovořit o jejich směřování k oběma pólům: v gramatické poezii K. Lorence zahlédneme úzký vztah k látkovému zdroji („*nový dům, plný / jiného jazyka*“), v básněni Dyrlichově brání věcnost spolu s ironií (a snad i skepsí) růstu patosu („*...Ale dřív / než se dostaneme domů domov zase zmizí.*“).

Zejména u mladších autorů pozorujeme usilovnou snahu o vyvážení poezie z veškerého jejího *zaúkolování*; které je však pocho-pitelné tam, kde národní existence (a tedy i kultura) ještě zdaleka není zabezpečena. (Připomeňme zde pro českého čtenáře, že počet lužickosrbsky mluvících obyvatel, a tedy například i dětí v lužických školách, stále klesá.) Lužice se nyní nachází tam, kde byla česká kultura v 50. letech 19. století. Ovšem tlak, který je na asimilaci Lužických Srbů (s etnikem německým) vyvíjen, je tlakem ryze ekonomickým, a tato asimilace je víceméně dobrovolná. V tomto smyslu mohou národněobrobné verše pro českého čtenáře mít funkci informativní. Budu-li takovému nicméně číst spíše jen z piety, jsem velmi rád, že mohu celou knihu vzít do ruky také z důvodů jiných; totiž pro její kvality umělecké. Nalézám je tam, kde si tvůrce uvědomí, že svému národu a jeho literatuře nejlépe poslouží nikoliv tendencí, leč svrchovaným slovem básnickým.

To je kupodivu přítomno nejen tam, kde se mu autor věnuje po dlouhá léta, ale také u tvůrců *jiné knihy* (Thiemann), ano u básníků relativně ještě mladých. Většina z nich (Cušcyna, Hajduk-Veljkovičová, Nastikec) se českému čtenáři představila už ve sborníčku *Na druhé straně slunce*: škoda jen, že z něj do Hrabalovy reprezentativní antologie nepro-nikli básníci narození v 80. letech 20. století. O řadě z nich totiž dnes není v lužickosrbské literatuře ani vidu, ani slechu.

Může-li si čtenář z knihy *Jazyk, jímž porozumíš větru* udělat reálný obraz o tematickém zacílení lužickosrbské literatury, poskytne mu tato týž obráček také stran poměrů v Horní a Dolní Lužici: Lužičtí Srbové totiž hovoří dvěma ne zcela podobnými jazyky: má-li hornolužická srbština blíže k češtině, je ta dolnolužická více podobná polštině. Národnostně a jazykově kompaktní jsou především katolické oblasti Horní Lužice, zatímco Dolní Lužice je dnes již silně germanizována, proto také v naší publikaci Dolní Lužici reprezentuje Lenka (vl. jm. Christiana Piniekowa) a jedna rozsáhlejší báseň Kita Lorence. Je-li tedy Lenka jedinou zde tištěnou reprezentantkou dolnolužické literatury, zajímalo by nás, kam se např. poděl Josefem Suchým kdysi velmi chválený Fryco Libo...?

Chceme-li už jinak skvostně vybavenou publikaci podrobit kritice, tedy jejího překladatele upozorníme na fakt, že „*Odpust nám naše hříchy*“ (u Dyrlicha) je vlastně citátem z Otčenáše, v němž onen verš česky zní: *Odpust nám naše viny*. V poznámkovém aparátu sice Ninive leží na „*Dálném východě*“, ve skutečnosti bychom však toto město našli na *Východě blízkém*. A pod pasáž z jinak informačně bohaté předmluvy (podstatně českému čtenáři přibližující lužickosrbské dějiny, realie, literaturu; na přebalu se ovšem píše o *doslovu*) Leoše Šatavy bych se také nemohl podepsat: „*Mladší a nejmladší z poetů tak na pole lužickosrbského tištěného slova vnesli také některá nová, i když ne plně strávená témata. Za takové je možno považovat kupř. až donedávna téměř tabuizované a maximálně pouze naznačované, nyní však již naplno (...), či přece jen zastřeněji (...) prezentované téma sexuality, používané někdy snad až poněkud samoučelně.*“ Dané téma na mne totiž působí nadobycěj osvěživě a osvobodivě: literatura jím konečně odkládá masku a šlojír.

Největší výhradu však mám k tomu, že *Jazykem...* byl učiněn toliko první krok: Také Josef Suchý vydal po *Vřesovém zpěvu* svůj *Skrytý pramen – antologii lužickosrbské povídky a drobné prózy*. A pokud se už Milan Hrabal vydal v jeho šlépějích...

Ivo Harák

ODVAHA NEBÝT HRDINOU

Dušan Šlosar: Jaké hlavy, takový jazyk. Rozhovor vedli Jiří Trávníček a Jiří Voráč

Host, Brno 2008

Lingvista Dušan Šlosar (1930) patří k jedněm z nejvýraznějších osobností české bohemistiky. Vystudoval brněnskou filozofickou fakultu, poté pracoval několik let v tamější pobožce Ústavu pro jazyk český, od roku 1959 pak působil jako pedagog na své alma mater. Ve vědecké, pedagogické a literární činnosti se věnoval především historickému vývoji češtiny, dialektologii, ale taktéž současné jazykové kultuře. Je autorem několika učebnicových příruček, spolueditorem *Gramatiky české Jana Blahoslava*, vydal tři popularizační knížky o češtině (*Jazyčnick, Tisíciletá, Otisky*). Knížka rozhovorů *Jaké hlavy, takový jazyk*, jež s ním vedli jeho bývalí žáci, literární vědec Jiří Trávníček a filmový historik Jiří Voráč, a jež nedávno vyšla v brněnském *Hostu*, je rekapitulací jeho osobního i profesního života.

Tazatelé ve svém rozhovoru zvolili především biografický přístup a knihu rozdělili do několika částí mapujících jednotlivé periody Šlosarova života – dětství a dospívání, vysokoškolská studia, působení v ÚJČ, šedesátá léta, normalizační období, sametová revoluce, devadesátá léta až po současnost. Poslední kapitola je tematická; tazatelé zde se Šlosarem probrali jeho názory na český jazyk v různých historických periodách, otázky směřovali také na autorovy pro-

gnózy dalšího vývoje češtiny. Rozhovor je rozšířen o kalendárium mapující zásadní momenty autorova života a výběrovou bibliografii. Dále knihu doplňuje řada fotografií a ilustrace Šlosarova „dvorního ilustrátora“ a přítele Jana Steklíka.

Sledování životopisné linie vede k logickému prolínání otázek a odpovědí ze soukromé i odborné oblasti, a tak nejosobnější zůstává kapitola vztahující se k autorovu dětství a dospívání. Zde byl dominantou především Šlosarův otec, pedagog a amatérský výtvarník. Ten tu zprvu vystupuje jako hlavní iniciátor a inspirátor, později jako tragická oběť 2. světové války. Časná smrt otce byla očividně pro Šlosara ztrátou, s níž se vyrovnával celý život, a právě vzpomínky na otce, podobně jako zmínky o vlastním synovi Danovi a svém vztahu k němu patří v knize k těm neupřímnějším a „nejdojemnějším“.

Následující kapitoly, věnované autorovým studiím a profesní „kariéře“, přibírají další důležitý rozměr, a to vliv totalitní ideologie. Především tato oblast může otevírat u čtenáře další otázky, týkající se vztahu jedince a moci, zodpovědnosti, odvahy či viny. Je zajímavé, že se zdá, že politikou jsou pro autora mnohem více poznamenána až léta spojená s výkonem jeho povolání; nad padesátými léty se vznáší spíše opar vnitřní nejistoty a pocitu izolovanosti a uzavřenosti, ten ostatně Šlosar sám zmiňuje jako klíčový – ono hrůzné uvědomění si, v jaké izolaci žijeme. Na padesátá léta tu jinak nenalezneme žádné dramatické vzpomínky, autor ostatně zmiňuje, že řadu věcí až do odhalení stalinského kultu netušil.

Nikdy přitom nevstoupil do strany, ačkoli byl samozřejmě několikrát „lanářen“. Vždy zaujímal pozici jakési „pasivní rezistence“ a v listopadu 1989 byl jednou z vůdčích osobností stávkového výboru.

Lze myslím považovat za sympatické, že se tu nedočkáme žádných velkých gest a slov, žádného patosu. Padesátá léta i léta pozdější Šlosar hodnotí s – zdá se pro něho – příznačným nadhledem a věcností. Nestaví se nikdy do role utiskovaného trpitele či odhodlaného bojovníka za svobodu, nedává čtenáři možnost vidět v sobě „velkého hrdinu“. Je v tomto smyslu obyčejným člověkem, kterému se podařilo zachovat si vlastní čest a čisté svědomí, a přesto po celou dobu vlády totalitního režimu vykonávat relativně v klidu své povolání, byť samozřejmě někdy s drobnými ústupky či nutným smířením s nemožností se plně realizovat.

Šlosar své poměrně poklidné přežití doby totalitní éry vysvětluje opět lakonicky: „Já jsem vyloženě potíže neměl, protože jsem se spokojoval s prací, kterou jsem konal. Horší to měli ti, kteří usilovali o kariéru.“ (s. 63) Zřejmě i to je jeho další charakteristický rys – pracovitost, skromnost, schopnost vyrovnat se s věcmi, tak jak jsou, zájem o věc samou, nikoli o společenský vzestup či osobní obohacení. Není vůbec jednoduché rozhodnout, jaký čin v sobě nese více odvahy; osobně považuji za velkou odvalu schopnost přiznat, že v určité chvíli člověk k něčemu dosti odvahy neměl (k podepsání Charty 77 například). Nečiní nás ostatně lidskými velká hrdinská gesta, ale věci zdánlivě prosté, jako je právě otcovská

a synovská láska a také otevřenost a upřímnost, s níž se o ní mluví. Neméně důležitým momentem tohoto bilančního rozhovoru jsou také autorovy vzpomínky na v různém smyslu významné osobnosti brněnského kulturního a akademického prostředí. Lze zde najít pasáže o autoritativním vedoucím katedry Josefu Hrabákovi, vstřícném a laskavém Arnoštu Lamprechtovi; o Janu Skácelovi a „jeho“ *Hostu do domu*, který v šedesátých letech patřil k nejvýznamnějším literárním časopisům; krátké, přesto však vřelé zmínky o Zdeňku Kožmínovi atd. Zvláštní místo v těchto vzpomínkách patří Olegu Susovi, jenž jako jediný tu vystupuje jako opravdu tragická (a hlavně tolik zbytečná) oběť normalizačního tlaku. Pokud jde o Šlosarovu reflexi dobové kultury, zde se jeho zájem soustředí především na divadlo a film.

Tazatelé vedou svůj rozhovor poměrně vyváženě, vnímavě reagují na autorovy odpovědi, podněcující další otázky a otevírající další možná témata rozhovoru. Patří k povaze rozhovoru a právu tázaného, že tu spousta věcí zůstane nevyřčených, nedořečených, naznačených. Přesto bych osobně bývala uvítala, kdyby byla „propracovanější“ část, týkající se autorova celoživotního odborného zájmu, tedy jazyka; právě tato kapitola se mi bohužel zdá poněkud úspěchaná a odytá a právě ta by myslím nabízel ještě mnoho dalších témat a možných dotazů. Tak i tak je kniha *Jaké hlavy, takový jazyk* poutavým a inteligentním čtením, a tedy i dobrým literárním tipem třeba na nadcházející dobu letních prázdnin.

Veronika Košnarová